

عکس کارت ویزیت فرخ خان
که در اردو چاپ کرده بوده است

دودمان غفاری
غفاریهای کاشانی (غفاری بکسر اول و تخفیف فاء) خود را از هازساندگان ابوذر غفاری (متوفی در ۳۲ هجری) از صحابه پیامبر اسلام حضرت رسول اکرم (ص) میدانند. اسامی غفاری و غفاریه در سراغه و اطراف قزوین بر آبادیها و ابنیه مختلفه از دوران مغول باین طرف دیده میشود، اما آنچه مسلم است اینست که از این خاندان سردان معتبری در زمره قضات، علما، حکما و مجتهدین برخاسته اند و اغلب آنها در کاشان (و گاه در هندوستان) مقام قضاوت داشته اند.

در زمان نادر مولانا قاضی عبدالمطلب غفاری که شجره اش بامی و نه نسل به ابوذر میرسد در شورای دشت مغان از طرف مردم کاشان و نطنز شرکت کرد^۱. پسر

۱ - ر.ک. بمقدمه آقای حسن نراقی بر تاریخ جهان آرای قاضی احمد غفاری قزوینی

او قاضی احمد (متوفی ۱۱۷۴) پسری بنام قاضی معزالدین داشت که در ۱۱۶۳ و تا پایان عمرش در ۱۱۹۳ از جانب کریم خان به حکومت کاشان و قم و نطنز و جوشقان مشغول بود.^۱ معزالدین دارای سه پسر بود: یکی از آنها ابوالحسن مستوفی غفاری نقاش ماهر و وقایع نگار دربار زندیه مؤلف تاریخ گلشن مراد بود که عموی بزرگ ابوالحسن ثانی نقاشباشی غفاری است که لقب صنیع الملک گرفت و یکی از سه نقاش استاد قرن سیزده هجری قمری در ایران است (متوفی در ۱۲۸۳). صنیع الملک عموی محمد غفاری (کمال الملک) میباشد.^۲

پسر دیگر قاضی معزالدین میرزا احمد بود. پسر ارشد میرزا احمد، میرزا مهدی نام داشت که چندی حاکم کاشان بود.

میرزا مهدی در حدود ۱۲۳ قمری (۱۸۱۴ میلادی) در کاشان فرخ خان دارای فرزندی بنام ابوطالب شد. این پسر در اوایل جوانی به تهران روانه شد و بزودی در دربار فتحعلیشاه سمت پیشخدمتی خاصه یافت. شاهزاده عضدالدوله در این باره چنین مینویسد: «فرخ خان غفاری که از نجبای کاشان و شاهرخ خان که از اهل رستم آباد شمیرانست رختجواهر میپوشیدند که زن از هر مخانه با اثاث و تجمّل زیاد باین هر دو مرحمت شد. زن فرخ خان خاله شاهزاده عیال

بقیه از صفحه قبل

(تهران ۱۳۴۳). از سفر قاضی عبدالمطلب به مغان یک نقاشی بسیار معتبری کار میرزا ابوالحسن غفاری بتاریخ ۱۲۰۹ موجود است. (ر.ک. بمقاله آقای محمدتقی مصطفوی در «نقش و نگار» شماره ۷ سال ۱۳۳۹).

۱ - «مرآت القاسم» نوشته عبدالرحیم ضرابی (سهیل) به اهتمام آقای ایرج افشار (تهران ۱۳۴۱) و این کتاب دارای مطالب باارزشی درباره سلسله غفاری و شخص فرخ خان امین الدوله که ابتدا امین الملک لقب داشت و اوصاف و بستگان و احداثات و املاک وی میباشد.

۲ - ر.ک. بمقاله آقای محمدتقی مصطفوی «نقش و نگار» ۱۳۳۹ شماره ۷.

حاجی میرزا موسی خان و زن شاه رخ خان خاله کامران میرزا بود. فرخ خان را خاقان مرحوم درسفر خراسان به ولیعهد مغفور سپرد. نجات ذاتی و کاردانی او را به لقب امین الدوله و مسند وزارت رسانید^۱. مخبر السلطنه هدایت نیز میگوید: «ابوطالب کاشانی هم از پیشخدمستان طرف توجه بوده است. شاه از محمد قاسم خان ملک الشعراء برای این دو پیشخدمت لقبی میخواهد. شاه رخ و فرخ اختیار میشود. در سلامها میبایست این دو جوان لباس جواهر پوشیده طرفین تخت بایستند»^۲. در ربیع الاول ۱۲۴۹ (تایستان ۱۸۳۳) بدرخواست عباس میرزا نایب السلطنه فتحعلیشاه فرخ خان را بدرجه سرهنگی نزد محمد میرزا (محمدشاه بعدی) که مشغول قشون کشی اول به هرات بود بانجا میفرستد^۳. سپس در رکاب محمدشاه بمأموریتی به گرگان میرود. در ۱۲۵۲ فرخ خان - که مردی کاردان بود - از طرف محمدشاه برای اصلاح فساد در طبرستان بانجا میرود و چندی حاکم آن ولایت میشود^۴. سال بعد فرخ خان مأمور تحقیق درباره شورش اصفهان میگردد و چهار ماهی هم به امور ولایتی رسیدگی میکند^۵.

۱ - تاریخ عضدی (تهران ۱۳۰۶ قمری) ص ۱۱۹. سپهر (تاریخ قاجار ج ۱ ص ۳۲۶ و ۳۳۳) مینویسد که: همسر فرخ خان دختر لطفعلی بیگ اصفهانی و خواهر حاجیه خاتون زن فتحعلیشاه و خاله شمس بانو خانم معقوده میرزا موسی خان پسر میرزا بزرگ خان قائم مقام بود.
۲ - خاطرات و خطرات (تهران چاپ دوم ۱۳۴۴) صفحه سی مقدمه، نیز در تاریخ زندگانی عبدالله مستوفی (چاپ دوم ج ۱ ص ۹۰) قصه ای درباره علت ترقی فرخ خان موجود است.

آقای حسین سعادت نوری که مطالعات بسیار وسیعی در تاریخ دوران قاجاریه دارند به نوشتن شرح حالی از فرخ خان امین الدوله غفاری در مجله «وحید» (از شماره دی ۱۳۴۴) آغاز کرده اند.

۳ - ملفوفه فرمان شاه خطاب به محمد میرزا.

۴ - صنیع الدوله منتظم ناصری ج ۳ ص ۱۶۶ (تهران ۱۳۰۰ قمری).

۵ - ایضاً ج ۳ ص ۱۶۹ و ۱۷۰.

دره ۱۲۵۰ برای ۸ ماه حکومت گیلان را میگیرد^۱. در اثر مهارتی که در اجرای امور داخلی پیدا کرده بود وی را در ۱۲۵۶ برای تحصیل مالیات فارس بآن ناحیه اعزام میکنند و در مدت کوتاهی مأموریت خود را انجام میدهد^۲. در سوال ۱۲۶۰ (پائیز ۱۸۴۴) بموجب فرمانی که سوابق خدمات مهمه دولتی او را می شمارد فرخ خان به سمت صندوقداری خاصه محمدشاه و حکومت کاشان منصوب میشود. در دوره ناصرالدین شاه به استناد فرمانها و دستخطهای او فرخ خان مورد عنایت و اعتماد مخصوص سلطان واقع میگردد. در صفر ۱۲۶۷ (دسامبر ۱۸۵۰) بموجب فرمانی که پشت آن مهر میرزا تقی خان امیر کبیر را دارد مأمور تحصیل وصول و ایصال مالیات و منال جمیع ولایات میشود. در شعبان ۱۲۷۰ (مه ۱۸۵۴) بموجب فرمان دیگری از کارهای گذشته وی و تحصیلداری وجوهات کل مملکت و «مقدم داشتن فواید ملکی در استیفای مطامع نفسی» قدردانی میشود و منصب صندوقداری خاصه وجوه صرف جیب شاه با وزارت تومان اضافه حقوق باو اعطاء میگردد. در ۱۲۷۲ بدستور ناصرالدین شاه فرخ خان گنبد امامزاده حمزه شاهزاده عبدالعظیم را میسازد^۳.

امین الملک

در رمضان ۱۲۷۲ (مه ۱۸۵۶) فرخ خان لقب امین الملکی و نشان تمثال مکمل به الماس میگیرد^۴. این مقدمه مأموریت

او به سفارت اروپا بود و چون در متن و ملحقات شرح این مأموریت بتفصیل آمده است ما در اینجا فقط شرح وقایع زندگی او را پس از مراجعت به ایران در ربیع الاول ۱۲۷۵ (سپتامبر ۱۸۵۸) می آوریم. در بازگشت به طهران «از انواع فخر

۱ - منتظم ناصری ج ۳ ص ۱۷۴.

۲ - اعتماد السلطنه، مرآت البلدان ج ۱ ص ۵۷۹.

۳ - محمد تقی مصطفوی، آستانه حضرت عبدالعظیم (تهران ۱۳۳۰).

۴ - منتظم ناصری ج ۳ ص ۲۴۶.

و شرف بهره یاب گردیدند و هنگام ورود به دارالخلافه حسب الامر استقبال شایان از معزی الیه نمودند^۱ و بموجب فرمانی بتاریخ ۱۵ جمادی الثانی ۱۲۷۵ (دسامبر ۱۸۵۸) مناصب وزارت حضور و مہرداری مہر مبارک وریش سفیدی و ریاست عملہ خلوت را یافت و گل کمری مرصع بہ جواهر گرانبہا و جبہ ترمہ دور زنجیرہ ای باو اعطاء گردید^۲. امین الملک در همان موقع پیشنهاد کرد کہ ۲۴ نفر جوان قابل ایرانی انتخاب شوند کہ بہ اروپا اعزام گردند تا در مدارس عالی فرانسه بہ تحصیلات فنی اشتغال ورزند^۳. فرخ خان کہ بادقت از تأسیسات نوین اروپا دیدن کردہ بود واقف بود کہ محصلان ایرانی میتوانند بهره های بیشماری از مدارس عالی فرنگ ببرند. از میان کسانی کہ جزو این ۲۴ نفر بودند باید اسامی اشخاص زیر را برد کہ ہر یک در رشتہ خود از متخصّصان زبردست گشتند: میرزا علی اکبر خان مزین الدولہ نقّاش معروف، محمود مشاور الملک متخصّص علم نجوم، میرزا کاظم دانشمند شیمی، میرزا نظام الدین غفاری (مهندس المالک) پسر عموی فرخ خان مرد سیاسی و دانشمند قرن پیش^۴ و برادرش زین العابدین شریف الدولہ از صاحب منصبان عالی مرتبہ وزارت خارجه، عبدالوہاب غفاری (پسر عموی دیگر فرخ خان) طبیب و نقّاش زبردست و دیگران. این عدہ در فرانسه ہدست ایرانشناس معروف آلکساندر خودزکو A. Chodzko سپردہ شدند^۵.

۱ - مرآت البلدان ج ۲. ص ۲۳۳.

۲ - مرآت البلدان ج ۲. ص ۲۳۵.

۳ - ایضاً ج ۲. ص ۲۳۵ و محمد علی مصدق الدولہ غفاری، تاریخ غفاری (نسخہ

خطی ۱۳۰۹ قمری ج ۱ ص ۱۶).

۴ ر. ک. بتعلیقات «مرآت القاسان» چاپ آقای ایرج افشار.

۵ - شرحی از اوصاف امین الملک و اقدامات او را درباره شاگردان ایرانی میتوان در دو کتاب فرانسوی از Thieury (روابط ایران و فرانسه، چاپ اورو، ۱۸۶۶) و Gillet-Damitte (قصیدہ برای ناصرالدین شاہ) چاپ پاریس ۱۸۵۹ یافت.

امین الدوله

در اوایل رمضان ۱۲۷۵ (آوریل ۱۸۵۹) فرخ خان لقب

امین الدوله میگردد^۱ و مقرر میشود که عرایض و مطالب علما و

شاهزادگان عظام را او معروض دارد. عزل و نصب حکام ولایات هم بمشاورت و صوابدید او انجام میگردد^۲. بدینوسیله امین الدوله در آن موقع عملاً وزارت داخله را بعهدہ داشت^۳. یکماه بعد درشوال همان سال طبق فرمان شاه مبلغ سه هزار تومان خرج سفره سالیانه به سه هزار تومان دریافتی معمولی او افزوده شد. در همان ایام بود که ناصرالدین شاه پسر ارشد خود شاهزاده مسعود میرزا (ظل السلطان) را احضار میکند و باو میگوید: « ترا ولایت ابواب جمعی تراکلاً^۴ باین امین الدوله که در حضور من ایستاده است سپردم و این شخص لله تو و مختار تست. . . و آنچه او نوشت و دستور العمل داد فقط برای تو و سمند تو کافی و سمند صحیح است فرمایش او فرمایش شاه است^۵ ». ظل السلطان اضافه میکند که تا امین الدوله حیات داشت قلباً و لساناً او امر او را میپذیرفتم. مسعود میرزا به امین الدوله گفته بود که « اگر چه یقین دارم که با پاکی فطرت نمک سه پادشاه تاجدار پدران من را فراموش نخواهید کرد اما برای اینکه تجدید نان و نمک بکنم خود و اجزایم در خانه شهری شما مهمان خواهیم

۱ - قبل از او میرزا صادق قائم مقام وزیر داخله که برادرزاده میرزا آقاخان

اعتماد الدوله بود این لقب را داشت.

۲ - مرآت البلدان ج ۲ ص ۲۴۰ که نیز تصویری از امین الدوله وزیر حضور (ص ۲۳۰) چاپ کرده است.

۳ - دکتر Polak اطریشی چندین جا در کتاب خود (ایران سرزمین و اهالی آن ، لایپزیک ۱۸۶۵) از امین الدوله سخن میگوید و در ۱۸۵۸ اشاره بطلوع ستاره اقبال او میکند.

۴ - مسعود میرزا ، تاریخ مسعودی چاپ ۱۳۲۵ قمری ص ۷۷.

بود». در آن ضیافت امین الدوله دوتفنگ و یک دوربین باو تقدیم مینماید^۱. شاهزاده مسعود میرزا امین الدوله را همیشه از دوستان مخصوص خود میدانست.

در اواخر ربیع الاول ۱۲۷۶ (اکتبر ۱۸۵۹) امین الدوله عضو مجلس شورای دولتی گردید^۲. در ربیع الاول ۱۲۷۷ (سپتامبر ۱۸۶۰) بموجب فرمانی باغ و عمارتی که در جنب برج نوش و باغ ایلخانی معروف بود بایک طاق آب از قنات قاسم خانی به ملکیت او درآمد و تا زمان فوتش در اختیار او بود^۳. طبق فرمانی بتاریخ شوال ۱۲۸۰ (مارس ۱۸۶۴) به امین الدوله وزیر داخله و مخاطب سلام شاه درجه و نشان امیرنویانی داده شد^۴. از قراریکه در خوابنامه اعتماد السلطنه آمده است روزی شاه میرزا یوسف مستوفی الممالک و میرزا محمدخان سپهسالار و فرخ خان امین الدوله را به باغ نگارستان احضار میکنند و از میان آن سه نفر، محمدخان را برای صدارت انتخاب مینماید^۵. سپهسالار که از امین الدوله بعنوان رقیب احتمالی میترسید

۱ - ایضاً ص ۷۸ که شرح مفصل میهمانی را میدهد. بطور کلی مسعود میرزا ظل السلطان در کتاب خود بتفصیل از غفاریها صحبت میکند و آنها را خیلی محترم میشمارد (ص ۸۳ و بعد). دربارهٔ وساطت نزد شاه هم قطعه‌ای دارد (ص ۱۷۶ و ۱۷۷).

۲ - بروگش Brugsch آلمانی در شرح سفارت وزیر مختار پروس در ۱۲۷۶ و ۱۲۷۷ به ایران کلیه مناصب و مشاغل امین الدوله را میان وزرای ممتاز آن زمان میشمارد. «سفر بایران» لایپزیک ۱۸۶۲ ج ۱ ص ۲۳۶.

۳ - این باغ در غرب خیابان فردوسی فعلی میان خیابان سوم اسفند و خیابان نادری در محل تأسیسات بانک ملی و بانک مرکزی کنونی واقع شده بود.

۴ - مرآت البلدان ج ۳ ص ۲۴ و در سالنامه معروف Gotha چاپ آلمان از سنه ۱۸۶۰ تا سنه ۱۸۶۹ و سالهای دیگر مناصب و مشاغل فرخ خان امین الدوله مرتباً مندرج است.

۵ - اعتماد السلطنه، خوابنامه (چاپ مشهد ۱۳۲۴ شمسی) ص ۴۸.

خواستار دوری او از پایتخت شد و در ۱۲۸۲ (۱۸۶۵) به فرّخ خان تکلیف گردید که یا پیشکاری ولیعهد در آذربایجان یا فرمانروائی خراسان یا فارس را قبول کند . امین الدوله به ملاحظات پذیرفت و تقاضای رفتن به کاشان نمود^۱ . در ضمن نیز میرزا نصرالله خان فرزند ارشد او حاکم کاشان گردید . چندی بعد شاهزاده مسعود میرزا که به طهران باز میگشت از کاشان عبور کرد و بدیدن امین الدوله در ملک شخصی او در فرخ آباد رفت و از قول شاه از او احوالپرسی کرد . در هنگام مراجعت به طهران مسعود میرزا شرح خدمات امین الدوله را بعرض شاه میرساند و پس از ده ماه دوری از مرکز در ۴ شوال ۱۲۸۲ (مارس ۱۸۶۶) فرّخ خان به طهران احضار می شود و در صفر ۱۲۸۳ مشاغل وزارت حضور همایون، حکومت کاشان، اداره ولایات اصفهان و فارس و نطنز و اداره گمرکخانه هارا می یابد^۲ . در پایان همان سال وزیردربار میشود و در ذی الحجه ۱۲۸۳ (آوریل ۱۸۶۷) بعنوان رئیس ملتزمین رکاب عهده دار ریاست کاروان سلطنتی که عازم زیارت حضرت رضا بود میگردد^۳ .

فرّخ خان امین الدوله در ۱۸ صفر ۱۲۸۸ (مه ۱۸۷۱) در اثر سکته قلبی در تهران فوت کرد و در مقبره خانوادگی واقع در صحن کهنه حضرت معصومه قم دفن گردید . امین الدوله پنج پسر (نصرالله خان، محمدحسن خان، محمدحسین خان که پس از فوت پدر فرّخ خان نامیده شد، محمدابراهیم خان معاون الدوله و مهدی خان قائم مقام) و یک دختر (فاطمه خانم عیال اقبال الدوله) داشت .

۱ - مصدق الدوله ، تاریخ غفاری (خطی) ج ۱ ص ۳۴ و ۳۵ .

۲ - مرآت البلدان ج ۳ ص ۵۰۹ .

۳ - سفرنامه ناصرالدین شاه به خراسان (تهران ۱۲۸۳ قمری) ص ۱۳ و مرآت البلدان

ج ۳ ص ۶۸ و منتخب التواریخ مظفری (چاپ ۱۳۲۳ قمری) ص ۳۵۲ .

پس از فوت امین الدوله، لقب او به برادرش میرزا هاشم خان رسید.^۱ محمدخان اقبال الدوله و غلامحسین خان صاحب اختیار پسران میرزا هاشم خان بودند.^۲

در طی این شرح حال و با استفاده از فرمانها و دستخطهای اقدامات سیاسی محمدشاه و ناصرالدین شاه معلوم گردید که فرخ خان اقدامات بسیار مفید و قاطعی در حل مسائل داخلی و خارجی بعمل آورده است.

علاوه بر مهارتی که وی در امور داخلی داشت در سیاست خارجی نیز در اثر مذاکرات با رجال سیاسی مقیم طهران و بعداً با مردان نامی خارجی در اروپا زبردستی تامی یافته بود. پس از مراجعت به طهران نیز ناصرالدین شاه اغلب در مسائل سیاست خارجی با او مشورت میکرد و بسیاری از کارهای مربوط به سفارتخانه های خارجی را با او میسپرد تا به وزیر خارجه رسمی که میرزا سعیدخان مؤتمن الملک بود. اسناد و دستخطهای بیشماری که اکنون موجود است مؤید این امر میباشد. ما من باب مثال چند نکته ای را در این زمینه ذکر میکنیم:

هنگام حرکت «رالینسن» Rawlinson وزیر مختار انگلیس^۳ از طهران در بهار ۱۲۷۶ (۱۸۶۰) فرخ خان مذاکرات عمده را با او انجام میدهد.^۴

۱ - مرآت البلدان ج ۳ ص ۱۴۰.

۲ - شرح حال پسران فرخ خان و برادرش و برادرزاده هایش در تعلیقات «مرآت القاسان» آمده است.

۳ - H.C. Rawlinson (۱۸۱۰ - ۱۸۹۵) سرکرده، شرق شناس و مرد سیاسی انگلیسی که از ۱۸۳۳ تا ۱۸۳۹ مأموریت نظامی در ایران داشت و در ۱۸۵۹ و ۶۰ وزیر مختار در تهران بود.

۴ - در تاریخ روابط میاسی ایران و انگلیس از محمود محمود (چاپ ۲ ج ۲ ص ۶۰ تبعه) شرح این مذاکرات از روی منابع انگلیسی بتفصیل آمده است.

باز در همان موقع فرّخ خان مأمور گفته‌گو با «رالینسن» دربارهٔ مسألهٔ بحرین است و راپورت او در این قسمت صحبت از وطن پرستی و منطق دانی او مینماید.^۱

در جمادی الاولی ۱۲۷۷ (پائیز ۱۸۶۰) وقتی الینسن Alison وزیر مختار انگلیس و «ایستویک» Eastwick نایبش به طهران می‌آیند اول بدیدن فرّخ خان امین الدوله و بعد نزد میرزا سعید خان می‌روند.^۲ «ایستویک» در کتاب خود از فرّخ خان تعریف و تمجید کرده مقام و اهمیت او را در دربار ایران شرح میدهد.^۳

در موضوع برقراری سیم تلگراف نیز امین الدوله تأثیر مهمی داشته است.^۴

در زمستان ۱۲۷۹ (۱۸۶۳) وقتی آشکار میشود که انگلیسها فشار کافی به دولت محمد خان نمی‌آورند امین الدوله که وزیر داخله بود پیشنهاد میکند که دولت بریتانیا حق ایران را بر حدود مرزی خراسان و سیستان و کرمان تضمین نماید.^۵

فرّخ خان امین الدوله تمول و املاک زیادی در حوالی کاشان داشت.^۶ در کاشان و طهران احداثات مختلفی کرد که

احداثات

- ۱ - این سند بسیار مهم در «بحرین و مسائل خلیج فارس» تألیف جهانگیر قائم مقامی (تهران ۱۳۴۱) ص ۲۸ و ۴۳ آمده است.
- ۲ - محمود محمود، ج ۲ ص ۵۷۹.
- ۳ - ایضاً ص ۵۸۹.
- ۴ - ایضاً ص ۵۹۵ و ج ۳ ص ۶۱۳.
- ۵ - از «راپورتهای دیپلماتیک» گوینیو Gobineau (چاپ ژنو و پاریس ۱۹۰۹) ص ۲۲۰. مجموعهٔ نوشته‌ها و مراسلات گوینیو نکات بسیار جالب راجع به فرخ خان دارد.
- ۶ - عبدالرحیم ضربابی که یکی از پیشکاران امین الدوله در کاشان بود صورتی از املاک وی در «سرآت القاسان» داده است.

مهمترین آنها را در اینجا می‌آوریم :

تیمچه معروف امین الدوله در جنب چهارسوی بازار کاشان که در حدود ۱۲۷۷ قمری بدستور وی ساخته شد و از آثار هنری بسیار ممتاز است که وصف آن در کتابهای خارجی و ایرانی آمده است^۱.

بازار جدید کاشان که در همان سنوات بدستور او ساخته شد و تا احداث خیابانی که فعلاً از میدان شهرداری به میدان فیض می‌رود برپا بود. این بازار یک چهارسوی بسیار دیدنی و تاریخی داشت که بدبختانه بکلی ویران گشت^۲.

خانه شخصی وی در کاشان که پس از مراجعت از اروپا بنا شد و دارای سه طبقه و اتاقهای بسیاری بود. این خانه که بعداً مقر حکام کاشان گردید معروف به دیوانخانه بود و بدبختانه در سنوات اخیر خراب گردید و بجای آن تأسیساتی از وزارت بهداشتی بنا شد.

در طهران در محله چاله میدان امین الدوله مسجد و مدرسه بزرگی بنا نمود^۳ که در دوره سلطنت اعلیحضرت رضاشاه فقید به وزارت معارف اهداء شد و فعلاً دبیرستانی در آنجا ساخته شده است (خیابان سیروس).

در محله کوچه غریبان طهران هم که خانه‌های شخصی امین الدوله و بستگانش در آنجا بود مسجد و آب‌انباری بنا نمود که تا امروز باقی است.

۱ - «مرآت القاسان» ص ۲۶ و مادام Dieulafoy («ایران، کلد و شوش»، پاریس،

۱۸۸۷) ص ۱۹۶ و ۱۹۷.

۲ - شرحی از آن در «تاریخ کاشان» اثر آقای حسن نراقی یافت میشود (زیر چاپ).

۳ - اعتماد السلطنه، «المآثر والآثار» تهران ۱۳۰۶ قمری ص ۸۷.

سنگفرش کردن کوچه های ارگ دولتی طهران با سنگهای تراشیده به سبک
معايير اروپائی از کارهای فرخ خان بود.^۱
حسنعلی غفاری (معاون الدوله)

۱ - سروش اصفهانی شاعر نامی (۱۲۲۸ - ۱۲۸۵) هشت قطعه قصیده و مسقط
در مدح فرخ خان امین الدوله گفته است (ر.ک. بدیوان او چاپ آقای محمد جعفر محجوب